

Prof. dr. sc. Željko BARTULOVIĆ
Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet,
zeljko.bartulovic@pravri.uniri.hr

UDK 347.23(091)
Izvorni znanstveni rad
Rad stigao: 24. svibnja 2025.
Rad prihvaćen: 31. svibnja 2025.

Izv. prof. dr. sc. Ivona ŠEGO - MARIĆ
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru,
ivona.sego-maric@pf.sum.ba

Ivana VLAŠIĆ, mag. iur., viša asistentica
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru,
ivana.vlasic@pf.sum.ba

VLASNIŠTVO – POVIJESNI RAZVOJ I SUVREMENA REGULACIJA U USTAVNOM PORETKU BOSNE I HERCEGOVINE S OSVRTOM NA PRAKSU ESLJP

Sažetak: *Autori istražuju pravno-povijesne aspekte instituta vlasništva od teorijskih podjela tipova vlasništva, sbačanje i razvoj ustanove vlasništva u rimskom pravu kao temelju suvremenog prava. Analizira se različito srednjovjekovno sbačanje, tzv. podijeljenog vlasništva, rad glosatora i postglosatora te prvi primjeri zaštite prava vlasništva od presizanja vladara u Europi i hrvatskim prostorima. Slijedi obrada vlasništva u konstitucionalnim normama Bosne i Hercegovine te osvrt na praksu ESLJP.*

Ključne riječi: *vlasništvo, rimsko pravo, srednjovjekovno pravo, Bosna i Hercegovina, ESLJP*

1. Uvod

Vlasništvo je jedan od temeljnih pravnih instituta osobito kada je riječ o nekretninama. Suvremena regulacija temelji se na načelima rimskog prava, no postoje i drugačiji modeli. Margetić upućuje na važnu Marxovu analizu povijesnih oblika vlasništva.¹

U prvobitnoj zajednici još nema prava pa niti vlasništva. Skupina ljudi koristi zemljište i ima faktičnu vlast nad njim, sličnu vrhovništvu (suverenitetu) koja prestaje kada ga napuste.

Azijatski (orijentalni, slavenski) tip nastaje naseljavanjem i organiziranjem ljudi. Općina je kolektivni vlasnik zemlje. Pojedinaac je posjednik, a ne vlasnik. U istočnim despotijama, npr. Egiptu, faraon je vlasnik zemljišta, ali je kao živo božanstvo istodobno simbol zajednice. I kod Hebreja je vlasništvo nad zemljištem kolektivno. Prema Starom zavjetu: *Zemlja se ne smije prodati potpuno, jer pripada meni* (tj. Bogu), *dok ste vi samo stranci i gosti kod mene*, a pojedinac ima samo pravo korištenja i plodouživanja.² I

¹ MARGETIĆ, L., Opća povijest prava i države, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 1998., str. 12-13. USP. MARX, K., Temelji slobode: osnovi kritike političke ekonomije Grundrisse, Naprijed, Zagreb, 1977.

² Levitski zakonik, Vraćanje vlasništva 25, 23, BARTULOVIĆ, Ž., Povijest prava i države, (I. dio - Opća povijest prava i države), Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2014., str. 34; MARGETIĆ, Opća..., *op. cit.*, str. 27.

prema šerijatskom pravu zemlja je Božje dobro: *Allahovo je sve što je na nebesima i što je na Zemlji!*, a pravo raspolaganja pripada kalifu kao, čelniku zajednice. Osvojena zemlja pripada zajednici, a pojedinci je dobivaju samo na korištenje.³ U ovom tipu vlasništva korisnici, naravno, uživaju pravnu zaštitu svoga prava.

Antički tip mogli bi nazvati i mediteranskim jer se razvio u europskom dijelu Mediterana. Razlikuju se dva tipa vlasništva: kolektivno (državno) i privatno. Dio zemljišta je vlasništvo grada-države (neobrađeno zemljište: pašnjaci, šume) i može ga koristiti svaki član zajednice, a drugi se dijeli između članova zajednice ždrijebom (kockom) u puno vlasništvo (obrađena zemljišta).⁴ Ovaj tip vlasništva javlja se u grčkim polisima i početno u Rimu kao gradu-državi. *Psefizma* o osnivanju isejске kolonije kod Lumbarde na Korčuli iz 3. stoljeća prije Krista potvrđuje ovakvu podjelu. No, antički tip vlasništva očuvao se stoljećima. Dubrovnik 1333. zemlju na Pelješcu dijeli plemićima i pučanima na isti način.⁵ Vlasništvo pojedinaca početno je bilo neotuđivo i u slučaju nepostojanja nasljednika vraćalo se zajednici, a neobrađeno zemljište u kolektivnom vlasništvu zajednice nije se otuđivalo no zajednica ga je mogla dati u zakup.

Germanski tip karakterizira obitelj/kuća, a zajednica/općina je tek skup pojedinaca koji dijele zemljište u puno vlasništvo pri čemu se neobrađena zemljišta mogu zajednički koristiti, ali jače pravo ne pripada općini već vladaru koji njime može slobodno raspolagati.⁶ Ovaj oblik vlasništva do punog izražaja dolazi u srednjem vijeku.

2. Rimski model vlasništva kao osnova suvremenog vlasništva

*Hominum causa omne ius constitutum sit!*⁷ Možda bi smo ovom maksimom rimskog pravника Hermogeniana najbolje započeti izlaganje i analizu prava vlasništva i njegove višestoljetne tradicije. Maksima koja implicira kako je sav zakon stvoren za dobrobit ljudi i koja posljedično ukazuje kako je zakon sredstvo, a ne cilj i stoga je potrebno težiti poboljšanju života stvarnih osoba i usavršavanju određenih apstraktnih načela.⁸

Upravo je vlasništvo, kao jedan višestoljetna apsolutna kategorija, temelj pravnih sustava koji ih na najpotpuniji način opisuje i kategorizira. Individualizacija vlasništva, njegova apsolutnost koja je potvrđena u modernim europskim kodifikacijama i njegova ekonomska vrijednost izražena kroz moderne ustave isprepletene su i međusobno povezane kategorije.⁹ Njihova sveza uspostavljena je i nerazdvojiva s ciljem zaštite nositelja prava vlasništva što je u skladu s odredbama Europske konvencije za zaštitu ljudskih

³ Sura II, ajet 284. BARTULOVIĆ, Opća, str. 88.

⁴ BARTULOVIĆ, Opća., op. cit., str. 14-15, 39 i 44.

⁵ BARTULOVIĆ, Povijest hrvatskog prava i države (kompendij), Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2008., str. 4.

⁶ BARTULOVIĆ, Opća., op. cit., str. 15 i 53.

⁷ D. 1.5.2 Hermogenianus, Epitome of Law, knjiga 1

⁸ FELLMETH, A. X., HORWITZ, M., Guide to Latin in International Law (1 ed.), Oxford University Press, Oxford, 2009, navedeno prema:

—<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-849> (5.4.2025.);

Vidi i: LONGCHAMPS DE BÉRIER, F., Hermogenianus and the fundaments of legal anthropology, *Studia et documenta historiae et iuris*, Pontificium Institutum Utriusque Iuris, Pontificiae Universitatis Lateranensis Facultas Iuris Civilis, LXXXVII, 2021.

⁹ Vidi primjerice: čl. 354 Općeg austrijskog građanskog zakonika OGZ-a i čl. 903. Njemačkog građanskog zakonika BGB-a.

prava i temeljnih sloboda i Povelje Europske Unije o temeljnim pravima.¹⁰ Veza između „pojedinka i vlasničkog dobra“ definirana u svojoj ustavnoj punini određuje bitnu i konstitutivnu strukturu modernih državnopravnih sustava koja je povezana s pluralizmom pravnih sustava i nadležnim, često nadnacionalnim, tijelima koja osiguravaju njegovu provedbu. Sukladno tome i stoljetna povijest instituta vlasništva, koja svoje polazište nalazi u povijesnom iskustvu rimskog prava, suočena je s jednom novom i složenijom strukturom prava i pravnih sustava koja obogaćuje sadržaj vlasništva, jača njegovu zaštitu i definira buduće perspektive.

U arhaičnom razdoblju rimskoga prava za vlasništvo nije postojao jedinstven izraz već se vlasništvo označavalo posvojnim pridjevima *meum, tuum...* ili glagolom *esse* uz osobne zamjenice *mihi, tibi...* Također, izraz *proprius* odnosi se na koncept „pripadanja“ kao i verbalni oblici *habere, possidere, uti, frui*.¹¹ Tek u periodu klasičnog prava za vlasništvo se koristi izraz *dominium* koji naglašava vlast, te izraz *proprietas* koji naglašava pripadnost.¹² Rimski pravници neskloni davanju apstraktnih definicija nisu nam ostavili definiciju vlasništva ali se u određenim primjerima i izvorima mogu pronaći obrisi pojma vlasništva.¹³ Tako se vlasništvo shvaća kao privatnopravna vlast nad stvarima i to kao potpuna i isključiva vlast nad stvari,¹⁴ odnosno *plena in re potestas*, koja unutar sebe objedinjuje ovlasti *possidere, uti, frui, abuti* posjedovanja, upotrebe, korištenja i raspolaganja.¹⁵ U ranom razdoblju rimskog prava (od njegovih početaka do sredine 3. st. pr. Kr.) vlasništvo je još uvijek bilo obilježeno različitim odnosima i vezama kojima je pojedinac kao član svoje obitelji i roda (*familiae* i *gens*) bio podvrgnut i tu je vlasništvo shvaćano u domeni vlasti *pater familias*.¹⁶ Ovakav koncept vlasništva bio je samo osnova njegovog daljnjeg pravnog razvoja podložnog strukturalnim promjenama koje će osobito uslijediti u periodu klasičnog prava.

¹⁰ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Rim, 4. studenoga 1950. (*Narodne novine - Međunarodni ugovori* br. 18/97., 6/99. - proć. tekst, 8/99 - ispr., 14/02., 1/06. i 13/17.) s izmjenama i dopunama iz Protokola br. 15 uz Konvenciju koji je stupio na snagu 1. kolovoza 2021. (*Narodne novine - Međunarodni ugovori* br. 13/17.) i Protokola br. 14 uz Konvenciju koji je stupio na snagu 1. lipnja 2010. (*Narodne novine - Međunarodni ugovori* br. 1/06.); Povelja Europske Unije o temeljnim pravima (2016/C 202/02).

¹¹ Vidi: DIANDA, L., *Il diritto di proprietà nella sua evoluzione storica*, Facoltà di Giurisprudenza, Università di Pisa, Pisa, 2013., str. 4.

¹² Vidi: CROOK, J., *Law and life of Rome*, Cornell University Press, Ithaca, New York, str. 139 – 140.; KASER, M., *Das Römische Privatrecht, Das Altrömische, das Vorklassische und klassische Recht*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1955., WATSON, A., *The law of property in the later Roman Republic*, Oxford, 1968; ŠARAC, M., LUČIĆ, Z., *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta U Sarajevu, Sarajevo, 2006., str. 113; HORVAT, M., PETRAK, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022., str. 138.

¹³ O izbjegavanju apstraktnog i dogmatskog definiranja u rimskom pravu vidi: SCHULZ, F., *Prinzipien des römischen Rechts*, Berlin, 2003., str. 30 – 36.

¹⁴ KASER, M., *Das Römische*, *op. cit.*, str. 340.

¹⁵ Justinijan, Inst. 2,4 pr.- 4: „*Cum autem finitus fuerit usus fructus, revertitur scilicet ad proprietatem et ex eo tempore nuda proprietatis dominus incipit plenam habere in re potestatem*.“ „Kada prestaje uživanje (prava iz te služnosti) se vraćaju vlasniku pa od toga časa vlasnik koji je imao samo golo pravo vlasništva, stječe puna prava (ovlašćenja) na stvar.“. Prijevod naveden prema: ROMAC, A., Justinijan. Institucije, Latina et Graeca, Zagreb, 1994., str. 139.

¹⁶ KASER, M., *The Concept of Roman Ownership*, Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg Journal for Contemporary Roman-Dutch Law 27, br. 1, 1964, str. 6.

Gaj 2.40: *Sequitur ut admoneamus apud peregrinos quidem unum esse dominium: nam aut dominus quisquis est, aut dominus non intellegitur. Quo iure etiam populus Romanus olim utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intellegebatur dominus. Sed postea divisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere.*¹⁷

Gaj u fragmentu opisuje jedinstveno i apsolutno vlasništvo koje se, sukladno fragmentu, smatralo uređenjem u prošlosti (*olim*), a u vrijeme pisanja Gaja rimski pravni sustav uspostavio je novi oblik uređenja vlasništva tako da se *dominium* podijelio (*divisio*) na dva osnovna tipa vlasništva: kviritsko *ex iure Quiritium* i bonitarno.

Zbog posljedice dupliciteta pravnih sustava, podjele stvari na *res Mancipi* i *res nec Mancipi*, te zbog podjele građana na Rimljane i peregrine, u klasičnom rimskom pravu koncepcija vlasništva izmijenjena te pored dva osnovna tipa vlasništva (kviritskog i bonitarnog, uspostavljeno je još provincijalno i peregrinsko vlasništvo.¹⁸ Tako je s ciljem rješavanja problema nastalih pretjeranim formalizmom civilnog prava i njegovim ograničenjima uz kviritsko vlasništvo egzistira novi oblik vlasništva *in bonis esse*, odnosno bonitarno vlasništvo.¹⁹ Ipak „status“ pravog vlasništva *dominium* imalo je kviritsko vlasništvo koje je jedino bilo zaštićeno civilnom vlasničkom tužbom *rei vindicatio*.²⁰ Iako bonitarno vlasništvo nije bilo priznato po civilnom pravu pretor je odlučio podijeliti procesnu zaštitu onim strankama koje su u dobroj vjeri tradicijom prenijeli stvar koja je bila *res Mancipi* i zbog toga nisu stekli kviritsko vlasništvo.²¹ Međutim, u prisutnosti ovolikih podjela vlasništva kao i uvjeta njegovog stjecanja ali i procesnih zaštita još uvijek je bilo nemoguće govoriti o jedinstvenosti i apsolutnosti vlasništva.

Tek Justinijanovom zakonodavnom djelatnošću pravo vlasništva steklo je svu puninu apsolutnosti i jednovrsnosti koja će biti očitovana i u modernim pozitivnopravnim sustavima.

CJ. 7,25,1 (*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp. (a. 530-531)*): „*Antiquae subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes nullam esse differentiam patimur inter dominus, apud quos vel*

¹⁷ „Valja napomenuti da kod peregrina postoji samo jedna vrsta vlasništva, te se netko smatra za vlasnika ili nije vlasnik. Tako pravilo je nekad primjenjivao i rimski narod: svaki je bio ili vlasnik po kviritskom pravu ili nije smatran za vlasnika. Međutim kasnije je izvršena podjela vlasništva tako da jedan može biti vlasnik po kviritskom pravu, a drugi bonitarni vlasnik“. Prijevod prema: Gaj Institucije, preveo STANOJEVIĆ, O., Nolit, Beograd, 1982., str. 99.

¹⁸ Vidi: GIGLIO, F., The Concept of Ownership in Roman Law, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte*, vol. 135(1), 2018, str.76-107.

¹⁹ Vidi: KASER, M., In bonis esse, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 78, 1961., str. 173.–220.

²⁰ O konceptu zaštite vlasništva i upotrebi *rei vindicatio* vidi: PETRAK, M., Koncepcija generalne vindikacijske tužbe u rimskoj pravnoj tradiciji i *de lege ferenda*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 63, no. 5-6, 2013., str. 1037 – 1062.

²¹ Formula tužbe *actio Publiciana* zasnovana je na fikciji kviritskog vlasništva koja je postojala isključivo u korist posjednika koji je stvar stekao *bona fide* i *ex iusta causa*. To se odnosi na uzukapijenta koji još nije stekao vlasništvo stvari *ex iure Quiritium*. Vidi: PETRAK, M., *Actio Publiciana* u klasičnom rimskom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 62, (5-6) 1513-1535 (2012), str.1517. Pretor je pružio pravnu zaštitu stjecatelju tako otuđene stvari i to, u odnosu na nepoštenog prodavatelja pomoću *exceptio rei venditae ac traditae*, a protiv trećih s *actio Publiciana* o čemu svjedoči i fragment *Modestina: D. 41,1,52*: „Uzima se da stvar imamo in bonis ako za vrijeme dok je posjedujemo imamo pravo na prigovor, a pravo na tužbu - ako je izgubimo.“ Prijevod prema: ROMAC, A., *Izvori rimskog prava, Latinski tekstovi s prijevodom, Informator*, Zagreb, 1973., str. 219.

*nudum ex iure Quiritium vel tantummodo in bonis reperitur. Quia nec huius modi esse volumus distinctionem nec ex iure Quiritium nomen, quod nihil aenigmate discrepat nec umquam videtur neque in rebus apparet, sed est vacuum et superfluum verbum, per quod animi iuvenum, qui ad primam veniunt legum audientiam, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquae dispositiones accipiunt. Sed sit plenissimus et legitimus quisque dominus sive servi sui sive aliarum rerum ad se pertinentium.*²²

Justinijan je odlučno odbio sve pravne modele vlasništva koji su bili u strani i u suprotnosti s *ex iure Quiritium* stvarajući tako jedinstven i apsolutan pojam vlasništva, poništavajući svako pozivanje na *in bonis esse* i *duplex dominium* te učvršćujući razliku između vlasništva i posjeda.²³ Na ovaj način Justinijan je otišao korak dalje od razine uređenja koje je vladalo za kasne republike, ističući na puno intenzivniji način one značajke koje su dovele do apsolutne i kompaktne vlasti nad stvari i tim radikalnim reformama bizantskog cara kategorija vlasništva dosegla je novu razinu jedinstva.²⁴ Koncept rimskog vlasništva kao *plena in re potestas* bila je prisutna i u *ius commune* te je u tom smislu bila značajna aktivnost postglosatora Bartola de Sassoferata po kojem je *vlasništvo pravo potpunog raspolaganja nekom tjelesnom stvari, osim onoga što zakon zabranjuje* koju definiciju će slijediti moderne europske građanske kodifikacije (primjerice OGZ i BGB).²⁵ Osim toga Bartolo je zaslužan za afirmaciju novog elementa u vlasničkopravnim odnosima, a to je ograničenja vlasništva zakonom koje načelo se ustalilo i u modernim pravnim sustavima.²⁶

3. Neke karakteristike prava vlasništva u srednjem vijeku

Rimsko i moderno pravo vlasništvom označavaju načelno neograničeno stvarno pravo posjedovanja, raspolaganja, korištenja i drugih ovlasti, a sva su druga prava „na tu-

²² „Ukidajući ovom odlukom besmislicu stare sitničavosti, ne dozvoljavamo da (ubuduće) postoji ikakva razlika između vlasnika, bilo da oni imaju golo pravo *ex iure Quiritium*, bilo da imaju jedino stvar u svojoj imovini (*in bonis*). Mi, naime, ne dozvoljavamo da postoji takvo odvajanje, pa ni (sami) naziv „*ex iure Quiritium*“, koji se ne razlikuje od zagonetke, nije jasan (vidljiv), niti proizlazi iz stvarnih odnosa, nego je samo prazna riječ koja um mladih ljudi, koji po prvi put dolaze da izučavaju pravnu nauku, zastrašuje, jer oni već na prvim počecima uče beskorisne odredbe starih zakona. Stoga neka svatko bude potpuni i zakoniti vlasnik, bilo da se radi o robu ili o nekim drugim stvarima koje mu pripadaju.“ Prijevod naveden prema: ROMAC, A., Izvori rimskog prava., *op. cit.*, str. 221.

²³ MICELI, M., SOLIDORO, L., In tema di proprietà: il modello romano nella tradizione giuridica, Giappichelli, Palermo-Salerno, 2021, str. 4.; Vidi i: BIRKS, P., The Roman Law Concept of Dominium and the Idea of Absolute Ownership, *Acta Juridica* 1, 1985; SCOTT, H., Absolute Ownership and Legal Pluralism in Roman Law: Two Arguments, *Acta Juridica* 23, 2011.

²⁴ MICELI, M., SOLIDORO, L. In tema di proprietà..., *op. cit.*, str. 5.

²⁵ „*Dominium est ius de re corporali perfecte disponendi, nisi lex prohibeat*“ HORVAT, M., PETRAK, M., Rimsko pravo..., *op. cit.*, str. 140-141. Bartolo je uspostavio apstrakciju definirajući vlasništvo kao jedinstvenu, potpunu i isključivu moć raspolaganja, što nije bilo u suglasju s praksom tog vremena koja je bila obilježena nizom pravnih odnosa između ljudi koji su imali različite prava na istoj zemlji.

²⁶ MICELI, M., SOLIDORO, L., In tema di proprietà..., *op. cit.*, str. 8. U razvoju rimskog prava vlasništva vlasništvo je uglavnom smatrano neograničenim pravom o čemu govore i pravni izvori. Tako Gaj u fragmentu D. 50,17,55 piše: „Ne smatra se da zlonamjerno (doložno) postupa onaj tko se koristi svojim pravom.“ kao i Paulov odlomak D. 50, 17, 151: „Nitko ne čini drugome štetu ako ne čini ono na što nema pravo“.

doj stvari“ (*iura in re aliena*). No, rimsko postklasično, franačko i druga srednjovjekovna prava, svaku stvarnopravnu ovlast nad nekretninama smatraju oblikom vlasništva. Zato na istoj nekretnini postoji više vlasnika s raznim ovlastima (npr. na istoj parceli zemlje i kralj i feudalac i kmet smatraju se vlasnicima, a danas bi vladar, tj. država imala suverenitet, feudalac bi bio vlasnik, a kmet bi bio zakupnik).

Franački vojnici-seljaci organizirani u općine (*centene*) dobivaju zemlju na korištenje uz nasljedno pravo sinova. Ako njih nema, zemlja se vraća općini. To pravo u 6. stoljeću prerasta u obiteljsko vlasništvo, otudivo u nuždi. *Alodij* je najpotpuniji tip vlasništva, otudiv i nasljediv, sličan punom vlasništvu. *Comparatum* je stečeno dobro kojim stjecatelj slobodno raspolaže za razliku od obiteljske imovine gdje je ograničen pravom članova obitelji. *Commendatum*, *beneficium* i *praestaria* su dobra slična vlasništvu. *Commendatum* je sličan zakupu. *Beneficium* je dobro stečeno u vojnoj, crkvenoj i državnoj službi te se od 9. stoljeća naziva *feudum*. *Praestaria* (*precaria*) je seljački zakup u različitom trajanju.²⁷

Dominium eminens je vrhovno vlasništvo vladara (danas suverenitet) koji se u patrimonijalnoj državi smatra privatnim vlasnikom svog zemljišta u državi. *Dominium directum* (izravno vlasništvo) feudalca koji ima pravo korištenja zemljišta uz vršenje vojne obveze spram vladara. On to pravo gubi u slučaju izumrća roda ili nevjere (izdaja) kada se dobro vraća vladaru. *Dominium utile* (koristovno vlasništvo) kmeta obuhvaća pravo korištenja i plodouživanja, uz uvjet davanja dijela prihoda feudalcu i vladaru. I kmet gubi vlasništvo izumrćem obitelji ili izdajom. *Dominus dationis* (vlasništvo davanja) pojavljuje se kad feudalac prenese pravo ubiranja davanja na treću osobu, iako pri tome ne gubi izravno vlasništvo.

Druga podjela temelji se na ograničenju raspolaganja nekretninama i povezana je s obiteljskom imovinom nad nekretninama koja je uobičajena za razliku od vlasništva pojedinca na nekretnini. *Bona hereditaria* (očevina, djedovina) je dobro koje se barem dvije generacije nalazi u vlasništvu obitelji. To je obiteljska imovina, dok je otac samo njen upravitelj i ne može je otuđiti bez suglasnosti članova obitelji. *Bona emptitia* (kupljenice) su dobra koja je pojedinac stekao osobno, npr. kupnjom vlastitim novcem (usporedi *pecunia* u rimskom pravu) pa zato raspolaže samostalno bez suglasnosti članova obitelji. Nakon smrti stjecatelja dobro postaje obiteljsko vlasništvo (*bona hereditaria*, očevina). *Bona acquisita* (stečevina) stječe se darovnicom vladara, npr. feud, koji utvrđuje ograničenja u svezi s pravom raspolaganja, npr. redosljed nasljeđivanja.

Skupno vlasništvo razlikuje se od obiteljskog vlasništva i privatnog vlasništva pojedinca. To je vlasništvo širih subjekata, npr. gradske komune, sela, bratovštine nad nekretninama koje služe zajedničkim potrebama: neobrađena zemljišta, pašnjaci, šume (*komunica*, *komunitad*), izvor vode, gradske zidine, luka, crkve nad kojima patronatsko pravo ima komuna ili bratovština. Skupna imovina u pravilu ne može biti otuđena.

Obiteljsko vlasništvo nad nekretninama prevladava u srednjem vijeku kada slabe obrt i trgovina, a zemlja postaje temelj egzistencije. Ograničava se raspolaganje zemljom jer je to uvjet opstanka obitelji. Razvoju obiteljskog vlasništva pogoduje vojna organizacija doseljenih naroda, gdje slobodni seljaci-vojnici dobivaju mali posjed uz vojnu obvezu. Vladaru i feudalcu je u interesu da se zemljište ne prodaje, jer seljaci prodajom najčešće propadaju pa oni gube vojnike. Ograničava se prodaja *bona hereditaria* čak i kada se obitelj podijelila. Ipak, apsolutna zabrana nije moguća, jer život nameće svoja pravila. Uvodi se obvezna suglasnost rođaka (*laudatio parentum*) za prodaju. Kasnije nastaje pravo otkupa i pravo prvokupa. Na zapadu pravo otkupa i prvokupa i otkupa imaju rođaci zbog postojanja obiteljske imovine. U Bizantu postoji pravo prvokupa

²⁷ BARTULOVIĆ, Ž., Povijest hrvatskog prava i države, *op. cit.*, str. 53.

(novela cara Romana Lekapena iz 922.), ali ne rođaka jer ne postoji obiteljska imovina. Pravo prvokupa imaju: sumedaši, susjedi i suseljani.²⁸

Nit razvoja rimskog prava od njegovog početka do srednjega vijeka najbolje se može pratiti na primjeru vlasništva. Rim i mediteranski gradovi-države imaju slične gospodarske, društvene i pravne temelje pa tako i kviritsko vlasništvo (*dominium ex iure Quiritium*) koje se razlikovalo od srednjovjekovnoga i modernoga. Ovo vlasništvo nad zemljištem dodijeljenom rimskom građaninu imalo je i „javnopravno“ značenje, slično suverenitetu. Građanin je nad zemljom i osobama u obitelji (*sui*, žena u *manusu*, robovi) imao punu „vlast“.

U doba kasne republike i principata (3. st. pr. Kr. do 3. st. n. e.) grad-država prerasta u veledržavu koja vlada raznim područjima koja povezuje romanizacija, osobito gospodarstvo i trgovina. U interakciji pretorsko pravo prihvaća neka načela trgovačkih običaja Sredozemlja, a klasično pravo, uz unutarnju evoluciju preuzima trgovačke običaje osvojenih prostora, npr. grčkih i helenističkih. Apsolutno kviritsko vlasništvo dijelom gubi stari „javnopravni“ značaj i postaje imovinskopravna ustanova. Pod utjecajem istočnih prava, postklasični koncept vlasništva nije puno i apsolutno pravo nad stvari, već označava različite ovlasti, a vlasnik je nositelj zbroya tih ovlasti. Zemljišne služnosti postaju ograničene vrste „vlasništva“. Justinijan se vraća klasičnom shvaćanju stvarnih prava, no prihvaća ideju „vlasništva na određeno vrijeme“, različitu od punoće vlasničkih prava čime anticipira srednjovjekovne ideje. Do 14. st. u Bizantu su se primjenjivali razni oblici Justinijanove kodifikacije, a zakoni bizantskih careva smatrani su izmjenama i dopunama rimskoga prava.²⁹

Zapadno pravo u ranom srednjem vijeku evolucija je postklasičnog rimskog prava, na što utječu društvene, etničke i gospodarske promjene. Postglosatori u 13. stoljeću, pri recepciji rimskog prava te stvaranju *ius commune* koriste shvaćanje vlasništva kao skupa ovlasti pa uz ranija germanska i slavenska shvaćanja možemo govoriti o evoluciji europskog prava.

Barbarske države (franačka, vizigotska i langobardska) nastale na zapadnim područjima Carstva preuzele i razvijale neke rimske postklasične pravne ustanove. Langobardsko pravo u 7. st. (*Edictus Rothari*) sadrži niz germanskih ustanova, u 8. st. vrela kralja Liutpranda preuzimaju rimska načela, a *Liber Papiensis* u 10./ 11. st. tumači langobardske propise koristeći Justinijanovu kodifikaciju smatrajući ih dijelom rimskog prava. U Paviji, središtu langobardske države i franačkog Kraljevstva Italije (*Regnu Italiae*) razvilo se izučavanje tog prava, preteča rada glosatora. Od 11. st. takvim se metodom langobardski propisi „romaniziraju“, a kasnije blijede, shvaćanjem da su tek dodatak rimskog prava.³⁰

Na oživljavanje proučavanja Justinijanove kodifikacije utjecao je gospodarski razvoj, jačanje trgovine i obrta u Europi, kontakata s Istokom od 11. stoljeća i križarskih ratova. Traže se praktična rješenja koje partikularna prava ne nude. Justinijanovo pravo otvara mogućnost unifikacije pravne prakse, imovinskog prava i ustanove vlasništva. Otkriće pizanskoga rukopisa Digesta i teksta Justinijanovih Novela (*Authenticum*) daju poticaj proučavanju rimskoga prava. Glosatori su djelovali u Bologni, gdje su studirali

²⁸ SIROTKOVIĆ, H. i MARGETIĆ, L., Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb, 1988., str. 38-39, 66; BEUC, I., Povijest država i prava na području SFRJ, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb 1988., str. 224-225.

²⁹ MARGETIĆ, L., Antika i srednji vijek: studije, HAZU, Vitagraf i Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zagreb 1995., str. 93.

³⁰ MARGETIĆ, L., Antika..., *op. cit.*, str. 94.

i strani studenti pa i iz ugarskih te hrvatskih krajeva. Vrhunac njihova rada je Accursijeva *Glossa ordinaria* po kojoj se, uz Justinijanovu kodifikaciju, sudilo u nedostatku pravnih propisa.

Glosatori nisu dublje povezivali Justinijanovu kodifikaciju i potrebe prakse, što čine postglosatori (komentatori) u 13. i 14. st. inzistirajući na autoritetu kodifikacije, ali uvodeći ponešto drugačiji sustav imovinskopravnih ustanova. Oni su Justinijanovo pravo prilagodili potrebama vremena tumačeći tekstove na vrlo slobodan način da bi povezali praksu s rimskom normom. Za ovaj rad je važno dokazivanje Bartolusa, najvećeg komentatora (*monarcha iuris, summus iuris commentator, nullus bonus iurista, nisi sit bartolista*) o postojanju dviju vrsta vlasništva, *dominium directum* i *dominium utile* uz razlikovanje onoliko tipova drugoga koliko ima različitih koristi iz stvari. On kao dokaz navodi tekstove Justinijanovog teksta iako oni ne potvrđuju tezu. Za njega je bitan cilj, potvrditi ondašnju praksu podijeljenog vlasništva s rimskim pravom pomoću autoriteta Justinijana.³¹

Predmet rada je i zaštita vlasništva pa navodimo dokaze kako je ona postojala u srednjem vijeku, ne samo kao zaštita od protupravnog presizanja pojedinca već i kao preteča zaštite od nositelja javne vlasti, onakva kakvom je vidi suvremena zaštita ljudskih prava.

Koristeći *dominium eminens* franački kraljevi Karlo Martel i Pipin u 8. st. oduzimaju dobra Crkvi i dijele ih velikašima. Crkva je obeštećena uvođenjem crkvene desetine.³² U toč. 4. zaključaka crkvenog sabora u Splitu *da se crkveni posjedi... ne predaju svjetovnim osobama jer se stvar, koja je jednom Bogu posvećena, ne smije podvrći vlasti čovjeka* možda se očituje sličan postupak.³³

Magna Carta iz 1215. utvrđuje kako kraljevi službenici neće uzimati žito i pokretnine bez neposredne isplate (čl. 27.), niti drvo bez odobrenja vlasnika (čl. 31.). *Nijedan slobodni čovjek neće biti... lišen svojih prava ili imovine... osim na osnovi zakonite presude njemu jednakih ili/i prava zemlje* (čl. 39.). *Svakome kome smo mi, bez zakonite presude njemu jednakih, oduzeli ili ga lišili posjeda zemlje, zamkova, sloboda, ili prava, mi ćemo iste odmah vratiti* (č. 52.).³⁴

I Zlatna bula Andrije II. iz 1222. štiti vlasništvo. Izrijekom se štiti vlasništvo žena: *Žene umrlih ili osuđenih na smrt sudskom presudom ili palih u dvoboju ili na bilo koji način (umrlih) neće se lišavati njihova miraza* (čl. 12), uz opću odredbu: *Neka se nitko nikada ne lišava posjeda što ih je stekao poštenom službom* (čl. 17.) i odgovornost kraljevog službenika: *...ako se neki knez ne ponaša dolično prema obvezama... komitata ili upropaštava podanike svoje tvrđave, nakon što bude osuđen u vezi s time, neka se sramotno pred cijelim kraljevstvom liši svoje časti i neka povрати što je oteo* (čl. 14.).³⁵

Vinodolski zakon iz 1288. propisuje da knez i biskup mogu oduzeti pučanima hranu za prehranu, ali je moraju platiti (čl. 5)³⁶ pa se ne štiti privatna imovina u potpunosti,

³¹ *Ibid.*, str. 161-162.

³² BARTULOVIĆ, Ž., Opća..., *op. cit.*, str. 51.

³³ MARGETIĆ, L., SIROTKOVIĆ, H. i BARTULOVIĆ, Ž., Vrela iz pravne povijesti SFR Jugoslavije, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 1989., str. 17.

³⁴ KURTOVIĆ, Š., Hrestomatija opće povijesti prava i države, knj. I., Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb 1999., str. 355-360.

³⁵ BARTULOVIĆ, Ž., Opća..., *op. cit.*, str. 74.

³⁶ *Nadalje, ako bi gospodin knez vinodolski ili navedeni biskup putovao po kneštvu vinodolskom, u koji bi god grad njihov došao, može (narediti) da se oduzme i da mu se donesu... za prehranu svoju i svoje obitelji bilo čija goveda i sitnu stoku... od blaga kmetova, plemenitih*

ali pravo na naknadu predstavlja dostatan oblik imovinske zaštite, usporediv s čl. 17. st. 2 Opće deklaracije o ljudskim pravima UN: *Nitko ne smije biti samovoljno lišen svojeg vlasništva.*³⁷ Ograničenje kmeta da ne smije bez dozvole kneza i općine otići u samostan ili crkvu kao crkvenjak iz čl. 17. može se povezati sa zaštitom općeg interesa.³⁸ Nije riječ o ograničenju vjerskih sloboda, već o bojazni prijelaza imovine u ruke Crkve. Feudalac i općinari imaju interes očuvanja imovine. Restrikciju poznaje Protokol br. 1. čl. 1. Europske konvencije prema kojem pravo na mirno uživanje vlasništva *ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.*^{39, 40} Prema čl. 123. Senjskog statuta iz 1388. plemići su imali povlasticu *služiti koga hoće izvan gospoštije... i uživati svoje posjede... kao da stalno stanuju u gradu Senju* pa se može pretpostaviti da pučani ne mogu zadržati posjede.⁴¹ Isto, uz zabranu prodaje i zalaganja strancima propisuje čl. 13. urbara Novoga iz 1606. (1653.), a prodaju zabranjuje i urbar Hreljina iz 1700. (čl. 38.).⁴²

Ustavni akti osnažuju zaštitu vlasništva, npr. *Bill of Rihts* 1689. zabranom konfiskacija prije donošenja presude (toč. 12); amandman IV. na Ustav SAD; francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina 1789.: *Kako je vlasništvo nedodirljivo i sveto pravo, nitko ne može biti lišen osim ako to očito ne zahtjeva zakonito utvrđena javna potreba, i pod uvjetom pravične i prethodne odštete* (čl. 17.);⁴³ kao i moderne pravne kodifikacije, Napoleonov *Code civile* 1804., austrijski Opći građanski zakon 1811. itd.

4. Pravo vlasništva u ustavnom poretku Bosne i Hercegovine per historiam et de lege lata

Ustav Bosne i Hercegovine (Aneks 4.) sastavni je dio Općeg okvirnog sporazuma za mir koji je potpisan u Parizu 14. prosinca 1995., a dogovoren u Daytonu 21. studenoga 1995. Potpisnici mirovnog sporazuma pojavljuju se u ulozi ustavotvorca: Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija. U članku

ljudi, popova i svih drugih ljudi. Ipak za tu (stoku) treba platiti gospodin knez u svakom slučaju... Tekst i prijevod Vinodolskog zakona prema MARGETIĆ, L., Vinodolski zakon, II. izdanje, Adamić, Nakladni zavod Globus, Rijeka – Zagreb 2008.

³⁷ Opća deklaracija o ljudskim pravima UN, Narodne novine – Međunarodni ugovori 12/2009.

³⁸ *Nadalje, nijedan kmet ili (drugi) čovjek iz općine ne može otići prebivati u koju crkvu ili opatiju ili samostan služiti ili se tamo namjestiti kao crkvenjak bez dozvole kneza ili općine.*

³⁹ (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, pročišćeni tekst, Narodne novine – Međunarodni ugovori 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10 i 13/17.

⁴⁰ BARTULOVIĆ, Ž., Vinodolski zakon 1288. i moderni standardi zaštite ljudskih prava – usporedbe i razlike, Grobnički zbornik 9(2013), str. 54.

⁴¹ BARTULOVIĆ, Ž. Neka pitanja stvarnih i obveznih prava, Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.), Matica hrvatska – Ogranak Rijeka, Rijeka 1997., str. 89. Tekst i prijevod Senjskog statuta prema MARGETIĆ, L., Senjski statut iz 1388., Senjski zbornik 12-14 (1985/1987).

⁴² BARTULOVIĆ, Neka pitanja..., *op. cit.*, str. 93-94. Vidi i BARTULOVIĆ, Ž. i BELANIĆ, L., Stranac – stjecatelj nekretnina u povijesti i u pozitivnom pravu Hrvatske kao pretpostavka pružanja usluga, Uslužno pravo, Zbornik referata sa Međunarodnog naučnog skupa, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac 2013., str. 37-54.

⁴³ BARTULOVIĆ, Opća..., *op. cit.*, str. 104-116.

12. predviđeno je da Ustav stupa na snagu potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma 14. prosinca 1995.⁴⁴

Opći Okvirni sporazum za mir kao i Ustav Bosne i Hercegovine izraz je političkog nastojanja i kompromisa koji je postignut sa ciljem zaustavljanja rata u Bosni i Hercegovini. U Preambuli samog Ustava vidljiva je namjera samog ustavotvorca da se stvori pravni okvir koji počiva na demokratskim vrijednostima na temelju poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti i u kojoj se različita ljudska prava trebaju poštivati.⁴⁵

Katalog ljudskih prava koja se priznaju i štite Ustavom Bosne i Hercegovine nisu samo nabrojana u članku II. stavak 3, već u taj katalog ulaze i prava zaštićena Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i u njenim protokolima koji u dijelu reguliranja prava i sloboda, imaju prioritet nad svim ostalim zakonima i koji imaju izravnu primjenu u Bosni i Hercegovini.⁴⁶

Ustavom je propisano da opća načela međunarodnog prava čine sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta.⁴⁷ Sve osobe na teritoriju Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i temeljne slobode iz članka II, stavak 2 koji se odnosi na primjenu prava i sloboda garantiranih Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenim protokolima, a člankom II, stavak 3, što uključuje između ostalog i pravo na imovinu (k).

Pravo na imovinu predviđeno je kao jedno od temeljnih ljudskih prava koje uživa visok standard zaštite kako na ustavnoj razini, nacionalnom zakonodavstvu tako i u međunarodnom instrumentariju zaštite ovog prava. Prava i slobode predviđeni u EKLJP i u njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini (član II./2. Ustava BiH) te da ova konvencija ima supremaciju u odnosu na sve ostale zakone, to znači da je garancija prava vlasništva data članom 1. Prvog protokola uz EKLJP. Tako prema odredbi člana 1. stav 1. Protokola broj 1 uz EKLJP - garantira se svakoj fizičkoj i pravnoj osobi pravo na nesmetano uživanje svoje imovine, i određuje se da nitko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i općim načelima međunarodnog prava. Država, dakle, može lišiti osobu njenog vlasništva u javnom interesu, ali samo pod uvjetima predviđenim zakonom. Osim toga, prema članu 1. stav 2. ovog Protokola država može „provoditi zakone koje smatra potrebnim da bi kontrolirala korištenje imovine u skladu sa općim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih dažbina“.

Ustav Bosne i Hercegovine garantira pravo na imovinu što je puno širi pojam od prava vlasništva i etabriranjem novog Daytonskog ustavnog poretka u Bosni i Hercegovini stvorio se i novi pravni okvir kojim se regulira vlasništvo.

⁴⁴ Više o daytonskom Ustavu: Edin Šarčević, *Ustav i Politika-kritika etničkih ustava i postrepubličkog ustavotvorstva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1997., str. 51-62.

⁴⁵ *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine s amandmanima I-XXVI*, Daytonski sporazum, Hrvatska udruga pravnika u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, Mostar, 1999., str.138.

⁴⁶ U Bosni i Hercegovini izravno se primjenjuju prava i slobode garantirani Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i njezinim protokolima. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima. (*Ustav Bosne i Hercegovine*, čl. II. st. 2., u: *Ustav Federacije...op.cit.*, str.141.).

⁴⁷ Entiteti i sve njihove niže jedinice u potpunosti će se pokoravati ovom Ustavu, koji dokida one odredbe zakona Bosne i Hercegovine i ustava i zakona entiteta koje su protivne Ustavu; kao i odlukama institucija Bosne i Hercegovine. Opća načela međunarodnog prava su sastavni dio pravnog sustava Bosne i Hercegovine i entiteta. (*Ustav Bosne i Hercegovine*, čl. III. st. 3 b. u: *Ustav Federacije...op.cit.*, str.144.).

Kada govorimo o konstitucionalnoj prošlosti Bosne i Hercegovine, analizom svih ustavnih akata vidimo da je pravo vlasništva jedno od elementarnih prava koje svoje mjesto ima u svim ustavnim aktima koji se tiču bosanskohercegovačke konstitutivnosti.

Pravo vlasništva jedno je od klasičnih prava koje je uživalo ustavnu zaštitu tijekom ustavne povijesti Bosne i Hercegovine. Zemaljskim štatutom za Bosnu i Hercegovinu iz 1910 godine jamči se nepovredivost vlasništva koje je temelj ne samo osobnoga statusa pojedinca nego i statusa društva u cjelini te se zabranjuje oduzimanje imanja ili konfiskacija.⁴⁸

Vlasništvo je zajamčeno člankom 37. Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Navedeni članak propisuje i obveze koje proizlaze iz prava na vlasništvo, a sam sadržaj, obim i ograničenja se određuju zakonom, čime zapravo ustavotvorac vlasništvu daje socijalnu funkciju.⁴⁹

Ustav Kraljevine Jugoslavije također jamči vlasništvo. Kada se govori o vlasništvu misli se na privatno vlasništvo i time se propagira princip privatnog, a ne kolektivnoga vlasništva. Ustav Kraljevine Jugoslavije normirajući pravo vlasništva, normira puno, isključivo i apsolutno pravo nad nekom stvari.⁵⁰

Čimbenici koji su na unutarnjem planu određivali funkcioniranje političkog i pravnog sustava u razdoblju od 1946. do 1974. svoje korijene imaju u općem ideološkom sustavu komunističkih pokreta, ideološkim posebnostima jugoslavenskog komunizma, utjecaju sovjetskog modela izgradnje institucija te jugoslavenskim posebnostima u izgradnji institucija, a najznačajnije odrednice tog sustava bile su diktatura proletarijata, partijska država, federalizam, unitarna vlast, kolektivno vlasništvo, samoupravljanje i politička instrumentalizacija prava.⁵¹ Uvidamo dva vlasnička sustava privilegirani dominantan sustav općenarodne imovine, kasnije društvenog vlasništva u koji je postupno bilo uključeno i zadružno vlasništvo, a nasuprot njemu pravno i gospodarski ograničen sustav privatnog vlasništva uglavnom u poljoprivredi na inokosnim zemljišnim posjedima (do 10 hektara površine obradivog poljoprivrednog zemljišta po obiteljskom domaćinstvu).⁵² Unutar sustava društvenog vlasništva prenosila su se prava na nekretninama između društvenopravnih osoba na temelju pravnih poslova ili odlukom nadležnog tijela (administrativni prijenos) ili prijenosom podruštvoavljenih nekretnina u sredstva društvenopravnih osoba koje bi na njih stjecale osnovno pravo (upravljanja, korištenja

⁴⁸ Vlasništvo je nepovredno. Iskup (ekspropriacija) može se povesti samo iz obzira na javno dobro ili iz drugih u zakonu naznačenih razloga te uz primjerenu naknadu prema zakonima, koji za to postoje. Kazna oduzimanjem imanja (konfiskacija) nije dopuštena. Propisi krivičnog zakona kao i administrativni, financijski i dohodarski propisi o gubitku i oduzimanju robe ostaju na snazi. (§ 16. *Zemaljskog štatuta za BiH*, Bosanski ustav fototip izdanja iz 1910, Muslimanski glas, Sarajevo, 1991., str. 67.)

⁴⁹ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 142 A. od 29. 6. 1921. (dalje: *Ustav Kraljevine SHS*).

⁵⁰ Svojina je zajamčena. Sadržina i obim prava svojine određuju se zakonom. Ekspropriacija privatne svojine u opštem interesu dopuštena je na osnovu zakona, uz pravičnu naknadu (čl. 22. *Ustava Kraljevine Jugoslavije*, Službene novine od 3. i 9. septembra 1931, br. 200 i 207.-LXVI (dalje: *Ustav Kraljevine Jugoslavije*).

⁵¹ MIHALJEVIĆ, J. Ustavna uređenja temeljnih prava u Hrvatskoj, Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, 2011., br.1., 31.

⁵² SIMONETTI, P. Vlasništvo i njegove transformacije, jamstvo i zaštita. u ustavnom poretku Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog Fakulteta u Rijeci, Rijeka (1991) v. 31, br. 1, Suppl., (2010.), str. 334.

ili raspolaganja) naplatno ili nenaplatno (eksproprijacija, arondacija, komasacija prijenosom iz poljoprivrednog fonda općenarodne imovine itd.).⁵³

Pravo vlasništva u socijalističkoj Jugoslaviji na nekretninama kvantitativno ograničeno, bilo je zajamčeno Ustavom FNRJ (čl. 18.) od 31. siječnja 1946., kao i potonjim ustavima SFRJ (1963. i 1974.), ali je bilo uređeno tek Zakonom o osnovnim vlasničkopravnim odnosima koji je stupio na snagu 1. rujna 1980.⁵⁴ do kada su se na stvarnopravne odnose supsidijarno primjenjivala pravila predratnog građanskog prava koja su bila na snazi do 6. travnja 1941. Prema tome Zakonu: Vlasništvo može postojati na pokretnim i nepokretnim stvarima (čl. 2. st. 1.), a ne može postojati na stvarima koje mogu biti samo u društvenom vlasništvu (čl. 2. st. 2.). Vlasnik ima pravo posjedovati svoju stvar, koristiti se i raspolagati njome u granicama određenim zakonom (čl. 3. st. 1.). Svatko je dužan suzdržavati se od povrede prava vlasništva druge osobe (čl. 3. st. 2.). Vlasnik ostvaruje svoje pravo vlasništva u skladu s prirodom i namjenom stvari, te u skladu s društvenim interesom utvrđenim zakonom (čl. 4. st. 1.). Zabranjeno je vršenje prava vlasništva protivno cilju zbog kojeg je zakonom ustanovljeno ili priznato ili protivno moralu socijalističkog društva (čl. 4. st. 2.).⁵⁵

5. Pravo na vlasništvo u praksi Europskog suda za ljudska prava

Pravo na vlasništvo prema članku 1. Protokola br. 1 (dalje: Protokol) definirano je na način da svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva i da se nitko ne smije lišiti svoga vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava. Također, u paragrafu 2 navodi se da prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.⁵⁶ U ovom članku Protokola određeno je osnovno pravo mirnog uživanja vlasništva od kojeg se odstupanja zabrane povrede mirnog uživanja vlasništva, kako su nabrojana, mogu opravdati samo ukoliko su bila primjerena i proporcionalna cilju koji se mjerom želi postići, a sve u skladu s općim načelima europskog prava.⁵⁷

Neovisno o kategorizaciji u pojedinim pravnim sustavima država potpisnica konvencije pojam „vlasništva“ ima autonomno značenje koje nije ograničeno na posjedovanje fizičkih dobara već se odnosi i na „druga prava i interese koji se mogu smatrati vlasničkim pravima“,⁵⁸ za koje je nužno ispitati jesu li u svakom pojedinačnom pred-

⁵³ SIMONETTI, P. Vlasništvo i njegove transformacije, jamstvo..., *op. cit.*, str.335.

⁵⁴ Zakonom o osnovnim vlasničkopravnim odnosima, Službeni list SFRJ 6/80 i 36/90

⁵⁵ SIMONETTI, P. Vlasništvo i njegove transformacije, jamstvo..., *op. cit.*, str. 341.

⁵⁶ Članak 1. Protokola br. 1 - Pravo na vlasništvo: „1. „Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva. Nitko se ne smije lišiti svoga vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uvjete predviđene zakonom i općim načelima međunarodnoga prava. 2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s općim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.“

⁵⁷ Vidi opširnije: BOGDANOVIĆ, T., Zaštita prava vlasništva iz članka 1. protokola 1. Europske Konvencije u praksi Upravnog suda Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, Rijeka, (1991) v. 32, br. 1, 2011, str. 585.

⁵⁸ Vidi: Vodič kroz članak 1. Protokola br. 1 - Zaštita vlasništva, dostupno na: <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Edukacija//Vodi%C4%8D%20-%20>

metu, okolnosti predmeta takve da kada ih se promotri u cjelini, podnositelju zahtjeva dodijeljeno je pravo na materijalni interes zaštićen ovim člankom.⁵⁹ Autonomni pojma vlasništva tako obuhvaća i: dionice, poslovni ugled, dozvole, odobrenja, obavljanje, urbanističku plansku dozvolu, pravo povrata poreza kao stečeno pravo na restituciju, eksproprijacijski zahtjevi za naknadu, presudu iz zahtjeva za naknadu glede zemljišnih reformskih zahvata, arbitražom utvrđeno pravo u pogledu spora dokinuto zakonom, legitimno očekivanje kod zahtjeva za naknadu štetu, odvjetničke troškove, intelektualno vlasništvo u smislu patenta i autorskih prava i pitanje dokaza vlasništva.⁶⁰

Ono što izaziva velik interes i svakako veliku prijetnju povredi članka je miješanje u pravo na mirno uživanje vlasništva. Sud mu pristupa po principu „tri pravila“ od kojih je prvo pravilo općenite je naravi i artikulira načelo mirnog uživanja vlasništva; drugo pravilo odnosi se na lišavanje „vlasništva“ i treće pravilo koje prepoznaje da države imaju pravo kontrolirati upotrebu vlasništva ali u skladu s općim interesom.⁶¹

6. Zaključak

Pri tvrdnji da se današnji institut vlasništva temelji isključivo na rimskoj tradiciji treba biti oprezan. Margetić upozorava kako vlasništvo stana uvedeno 1951. odstupa od načela § 94. njemačkog Građanskog zakonika i rimskog načela: *Superficies solo cedit*, slično kao u čl. 66. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima.⁶² Stjecanje vlasništva nad pokretninom od nevlasnika za razliku od Ulpijanova: *Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse haberet*, prihvaća srednjovjekovna shvaćanja pa savjestan posjednik postaje vlasnikom osim ako vlasnik nije stvar izgubio ili mu je ukradena, ali i tada nakon tri godine (čl. 2279. i 2280. Code civil); prema § 367. OGZ-a pošten posjednik zaštićen je ako je stvar nabavio na javnoj dražbi od ovlaštenog obrtnika ili za plaću od onoga kome ju je povjerio vlasnik; a njemački zakonik da posjednik stječe vlasništvo stvari ako je u trenutku predaje bio u dobroj vjeri osim ako je bila ukradena ili ju je vlasnik izgubio, a savjesnost se ne traži ako je do stvari došao na javnoj dražbi te se ne pravi razlika između naplatnih i besplatnih pravnih poslova. Talijanski Codice civile iz 1942. određuje da se vlasništvo otuđene pokretnine stječe posjedom u dobroj vjeri u trenutku predaje i uz postojanje podobnog pravnog naslova, ali i bez njega uz posjed od 10 godina (čl. 1153.). Hrvatski ZOV za stjecanje vlasništva traži dobru

%C4%8Dl.%20l.%20Pr.%20l.pdf (10.4.2025.) Vidi i: OMEJEC, J., Ustavno i konvencijsko jamstvo prava vlasništva, Liber amicorum in honorem Jadranko Crnić: (1928.–2008.), Zagreb: Novi informator, 2009. str. 139-187.

⁵⁹ Depalle protiv Francuske; Anheuser-Busch Inc. protiv Portugala.; Öneriylidiz protiv Turske i dr. Navedeno prema: *Loc. cit.*

⁶⁰ BOGDANOVIĆ, T. Zaštita prava vlasništva iz članka 1. protokola 1., *op. cit.*, str. 586-587.

⁶¹ Sporong i Lönnroth protiv Švedske; Iatridis protiv Grčke; J.A. Pye (Oxford) Ltd i J.A. Pye (Oxford) Land Ltd protiv Ujedinjene Kraljevine; Anheuser-Busch Inc. protiv Portugala; Ališić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Bivše jugoslavenske republike Makedonije; Immobiliare Saffi protiv Italije; Broniowski protiv Poljske te Vistiņš i Perepjolkins protiv Latvije. Vidi: Vodič kroz članak 1. Protokola br. 1 - Zaštita vlasništva, dostupno na: <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Edukacija//Vodi%C4%8D%20-%20%C4%8Dl.%20l.%20Pr.%20l.pdf> (10.4.2025.).

⁶² *Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Republike Hrvatske*, Narodne novine 91/1996 (dalje u tekst: ZOV).

vjeru i naplatni pravni posao s posjednikom ne vlasnikom, a ako je riječ o ukradenoj, izgubljenoj ili zametnutoj stvari osoba neće steći vlasništvo osim ako je riječ o novcu, vrijednosnim papirima na donosioca ili stvari stečenoj na javnoj dražbi. Uz to, rimsko pravo ne poznaje stvarne terete koji ovlašteniku daju pravo da zahtijeva neke činidbe, što je tekovina srednjega vijeka i germanskog instituta *Gewere*. Osobne činidbe podanika vremenom su „srasle“ sa zemljištem pa ih je plaćao svatko tko ga je koristio. Iz toga nastaju zemljišne rente. Hrvatski ZOV uređuje ih u čl. 246., a one mogu biti u korist povlasne nekretnine (čl. 256.) ili u korist osobe (čl. 259.). Konačno i institut pravne osnove (*causa*) nastaje radom postglosatora i od 15. st. svi neformalni ugovori postaju utuživi, a ne samo četiri konsenzualna ugovora rimskog prava, uz uvjet da imaju pravni razlog – kauzu. Kauzu poznaje francusko i talijansko pravo, ali ne i koji OGZ govori o *nemogućem ili nedopuštenom* (§ 878.), a novela o ništavom ugovoru protivnom *zakonskoj zabrani ili dobrim običajima* (§ 878.). Njemački Zakonik ne poznaje kauzu, ali svrhu postiže jer je pravni posao protivan *dobrim običajima* ništav (§ 138.). Hrvatski ZOV odstupa od austrijskog i njemačkog rješenja i uvodi pojam *osnove*, pa *svaka ugovorna obveza mora imati dopuštenu osnovu* koja nije protivna Ustavu, prisilnim propisima i moralu društva (čl. 51.-52.).⁶³

Kada govorimo o konstitucionalnoj prošlosti Bosne i Hercegovine, analizom svih ustavnih akata pravo vlasništva je jedno od elementarnih prava koje svoje mjesto ima u svim ustavnim aktima koji se tiču bosanskohercegovačke ustavne prošlosti i sadašnjosti. ESLJP ovoj problematici pristupa na način da bez obzira na kategorizaciji u pojedinim pravnim sustavima pojam „vlasništva“ ima autonomno značenje koje nije ograničeno na posjedovanje fizičkih dobara već se odnosi i na „druga prava i interese koji se mogu smatrati vlasničkim pravima“.

⁶³ MARGETIĆ, L., *Opća..., op. cit.*, str. 166-174.

Željko BARTULOVIĆ, PhD., Full Professor,
University of Rijeka, Faculty of Law
zeljko.bartulovic@pravri.uniri.hr

Ivona ŠEGO-MARIĆ, PhD., Associate Professor
University of Mostar, Faculty of Law,
ivona.sego-maric@pf.sum.ba

Ivana VLAŠIĆ, LL.M., Senior teaching and research assistant
University of Mostar, Faculty of Law,
ivana.vlasic@pf.sum.ba

OWNERSHIP – HISTORICAL DEVELOPMENT AND MODERN REGULATION IN THE CONSTITUTIONAL ORDER OF BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH REVIEW OF THE PRACTICE OF THE ECHR

Summary: The authors investigate legal-historical aspects of the institute of ownership from the theoretical divisions of types of ownership, the understanding and development of the institution of ownership in Roman law as the basis of modern law. Different medieval understandings are analyzed, the so-called divided ownership, the work of glossators and post-glossators, and the first examples of protection of property rights against the encroachment of rulers in Europe and Croatian areas. Ownership processing follows in constitutional norms of Bosnia and Herzegovina and a review on practice of ECHR.

Keywords: *ownership, Roman law, medieval law, Bosnia and Herzegovina, ECHR*